

הפוטנציאל הלא-ממומש של יחסי ישראל עם מדינות ערב

**סיכום כנס של מיתוים - המכון הישראלי למדיניות חוץ-אזורית והמכון ליחסים
בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס, שהתקיים ב-29 במאי 2018 בירושלים**

ב-29 במאי קיימו מכון מיתוים ומכון דיוויס כנס משותף באוניברסיטה העברית בירושלים על הפוטנציאל הלא-ממומש של יחסי ישראל עם מדינות ערב. הכנס התמקד במיפוי שיתופי הפעולה הקיימים בין ישראל למדינות ערב, זיהוי הפוטנציאל העתידי שביחסים, וניתוח הזיקה בין היחסים האזוריים של ישראל למצב היחסים עם הפלסטינים. הכנס כלל הרצאה מרכזית מאת ח"כ יצחק הרצוג (יו"ר האופוזיציה, המחנה הציוני) ומושבים שעסקו בשיתופי פעולה אזוריים, כלכליים ומדיניים בין ישראל למדינות ערב. הכנס נערך במסגרת פרויקט של מכון מיתוים בנושא, והוצג בו מסקנות ותובנות ממחקרים שכתבו חברי צוות חשיבה במסגרת הפרויקט. מסמך זה מסכם את עיקרי הכנס.

ח"כ יצחק הרצוג, יו"ר האופוזיציה, המחנה הציוני: לישראל יש אינטרסים ביטחוניים וכלכליים משותפים עם מדינות ערב שגלום בהם פוטנציאל אדיר. אבל, היחסים עם העולם הערבי מתנהלים ברובם מתחת לפני השטח. כדי להתקדם ולהפוך אותם לגלויים, צריך בראש ובראשונה להתקדם בתהליך המדיני עם הפלסטינים. בהיעדר התקדמות שכזו – וכל עוד נתניהו ואבו מאזן בשלטון היא לא צפויה לקרות – לא תהיה מהפכה ביחסים עם האזור. יש במזרח התיכון אנרגיות אזוריות חדשות ומבטיחות, שבאות לידי ביטוי מיוחד בהנהגה הצעירה והמרשימה של ערב הסעודית ואיחוד האמירויות. זאת, בנוסף ליוזמת השלום הערבית שאותה לראשונה מזה עשרות שנים על נכונות ערבית לקבל את ישראל כחלק מהאזור. מדינות ערב המתונות יכולות להיות אלו שממלאות תפקיד מוביל בקידום תהליך השלום עם הפלסטינים, ולא המעצמות הגדולות. לפני שנתיים הייתה הזדמנות אדירה לעשות זאת ולכנס ועידה אזורית, במקביל להתקדמות בתהליך השלום. עבור זה, הייתי מוכן להיכנס לממשלת אחדות למרות הביקורת. נפגשתי בעניין עם מנהיגים ממדינות המזרח התיכון והושגו הסכמות, אך נתניהו נסוג מהן ברגע האחרון וטרפד את המהלך משיקולים פוליטיים.

ח"כ עיסאווי פריג', חבר ועדת חוץ וביטחון, מרצ: מאז הקמתה של מדינת ישראל היא פיתחה עוצמה רבה. למרות זאת, האוכלוסייה היהודית במדינה מתנהלת בפרד, כאילו היא בסכנת הכחדה וכאילו הערבים הם הרוב במדינה. הישראלים מפחדים מאיראן, אך מהו הצידוק שנותנים האיראנים לעוינות שלהם לישראל? זהו הסכסוך הישראלי-פלסטיני. ברגע שהסכסוך יפתר או כשישראל תתאמץ לפתור אותו, האליבי האיראני ייעלם. לישראל יש קשרים חשאיים עם העולם הערבי, אך הקיפאון בסוגיה הפלסטינית לא מאפשר למדינות ערב להתקרב באופן פומבי גלוי. יש היום תנאים אופטימליים להשגת שלום אזורי, ואולם ישראל לא מנצלת את זה. היא לא התייחסה עד כה באופן רשמי ליוזמת השלום הערבית, ונוקטת צעדים – למשל, סביב מסגד אל-אקצא – שמרחיקים נורמליזציה ומגבירים עוינות. ישראל לא באמת זקוקה להכרה של טראמפ בירושלים כבירתה, כי הרי כל מדינות ערב כבר הציעו שיעשו זאת בעצמן, בהינתן המתווה של יוזמת השלום הערבית. מדיניות-חוץ צריכה להתחיל מהבית. אם נשיג דו-קיום יהודי-ערבי אמיתי בתוך ישראל, יהיה קל יותר לשכנע את הציבור שניתן לחיות בשלום גם עם הערבים במדינות השכנות. בהקשר זה, המיעוט הערבי במדינת ישראל הוא נכס אסטרטגי למדינה, ויכול למלא תפקיד חשוב בקידום השלום והיחסים עם האזור.

ד"ר נמרוד גורן, ראש מכון מיתוים: בשנים האחרונות, הציבור ומקבלי ההחלטות בישראל מזהים יותר הזדמנויות מאשר בעבר ביחסים עם המזרח התיכון. שיתופי פעולה עם מדינות ערב נתפסים בישראל – על פי הסקרים השנתיים של מכון מיתוים – כחשובים ואפשריים כאחד, וזוכים לתמיכה משני צדי המפה הפוליטית. עם זאת, הדגש בישראל מושם עדיין על שיתופי פעולה ביטחוניים ופחות על כינון יחסים נורמליים. ואכן, היחסים בין ישראל לעולם הערבי עוברים שינוי. אינטרסים אזוריים משותפים מייצרים הזדמנויות חדשות לשיתופי פעולה ונכונות רבה יותר מצד העולם הערבי, להתייחס לישראל באופן חיובי יותר. למרות זאת, הקשר של ישראל עם שכנותיה במזרח התיכון עדיין מוגבל בהיקפו, מתמקד בעיקר בסוגיות ביטחון (בנושא

איראן, דאעש, סיני ועזה), ומתנהל ברובו בהיחבא. יש פוטנציאל לא-ממומש רב ביחסי ישראל עם מדינות ערב, בתחומים המדיני, הכלכלי והאזרחי, וישראל ניצבת כיום בפני הזדמנויות יוצאת דופן למימוש. הדבר בא לידי ביטוי, למשל, בהסכמים לייצוא גז, בשיתופי פעולה עסקיים, בביקורי משלחות, ובקשרים בתחום התרבות. ואולם, על מנת לממש את הפוטנציאל, יש צורך בהתקדמות בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני, שהקיפאון בו מצמצם משמעותית את מרחב הפעולה ביחס לישראל של מנהיגי מדינות ערב. זאת, למרות הקולות בישראל שטוענים שמדינות ערב מוכנות להתקדם משמעותית עם ישראל גם ללא קשר לפלסטינים.

ד"ר יובל בנזימן, מרכז שוויץ לחקר סכסוכים, ניהול ויישובם באוניברסיטה העברית: ראש הממשלה נתניהו, בניגוד לקודמיו בתפקיד, מאמין שניתן לשנות את היחסים עם מדינות האזור גם ללא שינוי ביחסים עם הפלסטינים, וזאת לאור אינטרסים ביטחוניים משותפים. התפיסה הזו מנסה להפוך על ראשה את יוזמת השלום הערבית, שקובעת שהסכם ישראלי-פלסטיני הוא שיוביל לנרמול היחסים בין ישראל למדינות ערב. התפיסה שמקדם נתניהו משקפת משאלת לב ישראלית, ולא את המציאות בשטח. זוהי אשליה ולא מהפכה. לאורך כל שנות המשא ומתן בין ישראל למדינות ערב, נדרשה התקדמות בערוץ הפלסטיני כדי להביא לפריצת דרך. כך קרה בעבר עם מצרים וירדן, וכך מדגישים כיום מנהיגים ערביים, ובהם גם מחמד בן סלמאן ומזכ"ל הליגה הערבית. מצד אחד, נתניהו מגביה ציפיות לגבי עידן חדש ביחסים עם העולם הערבי, ומצד שני, הוא ממנף ציפיות לגבי אותו עידן חדש עצמו ומכיר בעובדה כי שלום אזורי רשמי לא יתרחש בלי הפלסטינים. שיתופי הפעולה הביטחוניים המתקיימים לכאורה בין מדינות ערב לישראל לא יוכלו להחזיק מעמד כל עוד יהיו סבבי לחימה ישראלים-פלסטינים; השלום האזורי לא יתרחש ללא פתרון של הסוגיה הפלסטינית; והשיח הישראלי שכבר אינו שואף להסכמי שלום אלא רק ל"פרוזדור של שינוי" עם השכנים ימשיך להנכיח את ניהול הסכסוך במקום לסיימו.

פרופ' אלי פודה, החוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית וחבר ועד מנהל במכון מיתווים: בניגוד לטענה של חוקרים ומקבלי החלטות, ישראל לא הייתה מבודדת במזרח התיכון בשנים הראשונות לאחר עצמאותה. התפיסה של "מדינה במצור" ו"עם לבדו ישכון" לא משקפת נכונה את אשר אירע. ישראל הצליחה ליצור שורה של קשרים – רובם חשאיים – עם מדינות ומיעוטים באזור (ירדן, מרוקו, תורכיה, איראן, אתיופיה, מרונים בלבנון, כורדים בעיראק). עם השנים, היא הצליחה להרחיב את מעגל המדינות מהאזור שמקיימות איתה קשרים. כיום, לישראל יש קשרים דיפלומטיים גלויים עם מצרים, ירדן, דרום סודן, תורכיה, ואתיופיה, וקשרים חשאיים עם מדינות נוספות (מרוקו, מדינות המפרץ). חל שינוי של ממש ביחסים בין ישראל לשכנותיה, אך על מנת שהיחסים עם העולם הערבי והמוסלמי יהפכו גלויים, יזכו ללגיטימציה, ויתרחבו גם לתחומים אזרחיים, דרושה התקדמות בערוץ הישראלי-פלסטיני. הקביעה הזאת נסמכת על מחקרים ועל עדויות מהשטח, אך טרם הוטמעה בקרב גורמי ממשל בישראל. מעבר לכך, יש להגביר את ההכרה בכך שישראל היא חלק מהמזרח התיכון, ולקדם שיתופי פעולה עם מדינות האזור שאינם מבוססים על אינטרסים חולפים בלבד. ניתן לראות לדוגמה כיצד היחסים עם ירדן ומרוקו החזיקו מעמד – ברמות שונות – לאורך עשורים ארוכים ולמרות שינויי נסיבות. הם לא היו מבוססים רק על שיתוף פעולה נגד אויב משותף ברגע נתון, אלא על הרבה יותר מכך, ולכן שרדו.

ד"ר מיכל יערי, מומחית לערב הסעודית באוניברסיטת תל אביב ובאוניברסיטה הפתוחה: הסיבות המרכזיות לשינוי שחל בשנים האחרונות ביחסי ישראל-ערב הסעודית הן האיום האיראני, ההכרה בדבר המבוי הסתום במשא ומתן הישראלי-פלסטיני, והמעורבות הפוחתת של ארה"ב בסכסוכים המזרח תיכוניים. עוצמת האיום האיראני מובילה לשיתוף פעולה בין ישראל לערב הסעודית, שנעשה מאחורי דלתות סגורות. יחד עם זאת, היא אינה משפיעה על שיתופי פעולה נוספים בתחום הכלכלי והמדיני. בתחומים אלו, שיתופי הפעולה מצומצמים ומוגבלים כל עוד אין פריצת דרך מדינית. בהינתן המציאות הנוכחית של היעדר אופק מדיני, נורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית לא צפויה להתממש. לערב הסעודית יש מנופי השפעה אשר באמצעותם היא תוכל להפעיל לחץ על המנהיגות הפלסטינית לשבת אל שולחן המשא ומתן, אך היא לא יכולה לכפות על המנהיגות הפלסטינית לחתום על מסמך שנוגד באופן מהותי את תביעותיה מישראל. ערב הסעודית נוטה לדבר היום על פתרון הגיוני לסוגיה הפלסטינית במקום על פתרון צודק, אולם הסיכוי שהמנהיגות הפלסטינית תאמץ גישה זו היא קלושה. בסופו של יום, גם אם הפוטנציאל הטמון בהפשרת היחסים בין ישראל לערב הסעודית הוא עצום, הוא לא יוכל לבוא לכדי ביטוי ללא שינוי מהותי במצב הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

מורן זגה, החוג לגיאוגרפיה באוניברסיטת חיפה, ועמיתת מדיניות במכון מיתווים: לכל מדינה בעולם הערבי יש דפוס אחר של קשר אזרחי עם ישראל. באיחוד האמירויות, הקשר נשען על עמימות היחסים וטשטוש הקשר לישראל. במרוקו, הקשר גלוי וחם יותר, ונשען על המורשת היהודית שם. לכן, התיירות הישראלית למרוקו משגשגת וכוללת גם מפגשים עם אישי ציבור. גם עם עיראקים מתקיים קשר המבוסס על הנוסטלגיה למורשת היהודית במדינה, אך ללא יכולת משמעותית למפגשים (שאינם ברשתות החברתיות) בין האזרחים. למרות יוזמות משרד החוץ לחיזוק הקשר עם קהילות עיראקיות, עיראק עדיין מוגדרת מדינת אויב. בחריין התקרבה לישראל דרך הסוגיה הבין-דתית ורצונה לקדם סובלנות דתית. בשנים האחרונות ישנה אווירה פחות עוינת כלפי ישראל בעולם הערבי. יש שינוי חיובי בהתייחסות של מדינות ערב לאירוח של ישראלים באירועים בינלאומיים שמתקיימים בשטחן, וחסימים מסורתיים הוסרו. גם מדינות ערב מביעות נכונות רבה יותר לשלוח נציגים רשמיים לאירועים בינלאומיים בישראל. על אף התפתחויות מעודדות אלו, במדינות ערב משתוקקים לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני על מנת לקדם תהליכי נורמליזציה עם ישראל. למדינות ערב ולישראל יש אינטרס בשיתוף פעולה גלוי ורחב במדע, באקדמיה, ברפואה, בתיירות, בסוגיות סביבתיות, בטכנולוגיה, באומנות, בתרבות, ובחופש תנועה דרך המדינות. ואולם, ללא פתרון לסוגיה הפלסטינית, הפוטנציאל האמיתי לא יתממש והאינטרס המשותף לא יתורגם לשיתוף פעולה משמעותי.

ד"ר חיים קורן, לשעבר שגריר ישראל במצרים: תפיסת הביטחון הלאומי של מצרים עברה שינוי, וזה הוביל לשיפור היחסים עם ישראל. בשונה מימי מובארכ, מצרים תחת א-סיסי מגדירה כיום את איראן ואת הארגונים האסלאמיסטים כאויבים מרים שיש להילחם בהם, ורואה את ישראל כשותפה לגיטימית למאמץ הזה. ישנם שיתופי פעולה ביטחוניים רבים בין ישראל למצרים, אך כל הניסיונות למנף אותם לשיתופי פעולה כלכליים לא צלחו. גם שיתופי פעולה אזרחיים כמעט שאינם קיימים בין המדינות, למרות שיש כיום תנאים מתאימים יותר לכך. ההנהגה המצרית אינה מעוניינת לחולל שינוי מהיר ביחס לישראל, ונרתעת משיתופי פעולה פומביים. זה נובע גם מהבירוקרטיה הרבה במצרים, שמתקשה לעכל התפתחויות ורעיונות חדשים – לא רק בהקשר הישראלי – ולקדם שינויים בהתאם. יש למדינות אינטרסים משותפים בתחומי אנרגיה סולרית, מים, וגז טבעי. המצרים מודים בכך, אך הדרך לשיתוף פעולה בתחומים אזרחיים היא ארוכה. צריך הרבה סבלנות בכל הנוגע לקשר עם מצרים. ועדיין, לאחר 40 שנה של יחסים בין ישראל למצרים, ניתן לקבוע שהם מוכיחים את עצמם, ואף מובילים להשלכות אזרחיות מרחיקות לכת. למשל, הקשר בין ישראל למצרים, מסייע מאוד לפיתוח קשרים בין ישראל לערב הסעודית ולאיחוד האמירויות, שטומנים בחובם גם פוטנציאל כלכלי עתידי עבור מצרים.

ג'קי חוגי, פרשן גלי צה"ל לענייני ערבים: יש התפתחויות חיוביות ביחסים האזרחיים בין ישראל לעיראק. זה לא קורה בין ממשלות, אלא בין אנשים מן השורה. עיתונאים, חוקרים, אנשי עסקים, ואפילו אנשי דת שיעים מעיראק מחפשים קשר עם ישראלים. עיקר ההתנהלות מתרחשת ברשתות החברתיות, כולל בדפים בערבית של משרד החוץ. אלפי עיראקים לוקחים חלק בדיונים שם, באופן גלוי לחלוטין, ודנים בהיבטים מגוונים שקשורים לישראל. גורמי ממשל ישראלים החלו לגלות עניין ראשוני ביחסים הללו, ורואים בעין יפה ביקורים מדי פעם של עיראקים בישראל. היחסים עם עיראק מזכירים את היחסים עם מרוקו, המדינה הערבית שלישראל יש את הקשרים הבלתי-רשמיים הכי ענפים עמה. מדי שנה מבקרים במרוקו כ-30,000 תיירים ישראלים. זהו סממן של נורמליזציה דה-פקטו, בלי שגרירויות ושגרירים. היחסים עם עיראק ומרוקו שונים לחלוטין מאלו עם מצרים וירדן, שם ההיבטים האזרחיים של היחסים מרוסנים מאוד. מול מצרים וירדן, ישראל מדגישה נושאים ביטחוניים ואינה משקיעה מספיק בקידום קשרים אזרחיים. לטובת חוסן היחסים, כדאי שזה ישתנה. מה שיחולל שינוי זה רק החלטה אסטרטגית, בדרג ממשלתית, שקשרים אזרחיים עם השכנים הם מרכיב חיוני בביטחון הלאומי של ישראל. על ישראל לדרוש ממנהיגי ערב להתקדם בנושא. אפילו מומחי ביטחון ישראלים מתחילים להבין שאי אפשר לנתק את שיתוף הפעולה הביטחוני מהאזרחי.

עו"ד גדעון ברומברג, מנכ"ל אקופיס מזרח תיכון, ישראל: בנושאי סביבה, לא הגבולות הפוליטיים הם שחשובים. יש בעיות ואינטרסים חוצי-גבולות שמחייבים שיתוף פעולה, למשל בתחומי מים ושינויי אקלים. אף אחד באזור לא מרוויח ממצב של פגיעה סביבתית, הרס ומצוקה. בארגון אקופיס אנו מזהים הבנה אצל ישראלים, ירדנים ופלסטינים ששיתוף פעולה בתחום הסביבה הוא הכרחי ומועיל. ההבנה מגיעה מלמטה, ולא מההנהגה הפוליטית, ובולטת אצל ראשי ערים, פעילים חברתיים וסביבתיים ובני נוער. שיתוף הפעולה הסביבתי מקדם אינטרסים לאומיים ממשיים ומניב תועלת לחיי היומיום של תושבי האזור, וזה מאפשר לשותפים הערבים להצדיק אותו אל מול ביקורת שמופנית כלפיהם מבית. ניתן לראות ביטוי לכך גם ברמה הפוליטית. ההסכמים היחידים שנחתמו בזמן האחרון עם הפלסטינים היו סביב מים ואנרגיה. אלה הנושאים שסביבם ניתן לפתח שיתוף פעולה אזרחי, שייתן מענה לצרכים של כל המדינות. ואולם, במציאות הפוליטית

הנוכחית קשה לקדם זאת ברמות הרשמיות, בין ממשלות, והיזמה צריכה לבוא מצד גורמי חברה אזרחית בישראל ובמדינות השכנות. החברה האזרחית יכולה לתרום רבות לקידום שיתוף פעולה אזרחי, אך ההתנהלות בישראל היא לא תמיד נכונה. ישנם גורמי ממשל שרואים את הערך בכך ופועלים בהתאם, אך ישנם אחרים בממשל שעוסקים בפגיעה בחברה האזרחית ושמציירים אותה כמי שפועלת נגד הצד הישראלי.

יצחק גל, יועץ כלכלי ועסקי, מרכז דיין באוניברסיטת תל אביב וחוקר במכון מיתווים: הסכם השלום עם ישראל הניב תועלת כלכלית רבה לירדן, וסייע לה להתגבר על אחד המשברים הכלכליים החמורים שידעה. ואולם, שיתוף הפעולה הכלכלי בין ישראל לירדן, שהתמקד בעבר בעיקר בתחומי תעשיית ההלבשה ושירותים גלויים, הלך והתמוסס עם השנים. כיום, פירות השלום כבר נשכחו על ידי ירדן, וגם בישראל מעטים בלבד זוכרים אותם. בישראל יש מי שחושבים עדיין שירדן היא מדינת אויב, ובאופן כללי שוררת אדישות בציבור ואצל מקבלי ההחלטות ביחס לקשר עמה. בירדן יש אכזבה גדולה מהשלום, ומתנגדי השלום שולטים בשיח הציבורי. ואולם, בעולם הערבי חל שינוי פנימי משמעותי, והשוק של המפרץ הפך להיות אחד השווקים החשובים בעולם. על מנת להניע מחדש שיתוף פעולה כלכלי בין ישראל לירדן, לתועלת שני הצדדים, על ישראל להפוך מאי כלכלי לשחקן חשוב במערכת הכלכלית האזורית. ירדן יכולה לשמש כשער הכניסה של ישראל לשוק הערבי, ובייחוד לשוק במפרץ (שפוטנציאל היצוא הישראלי אליו מתקרר לסדר הגודל של היצוא הישראלי אל השוק האירופי). בהינתן הסדרה של היחסים עם הפלסטינים, השער שייפתח בפני ישראל לעולם הערבי יהיה רחב, ויש בכך פוטנציאל עצום. אך גם בהיעדר הסדרה ניתן להתקדם ביחסים הכלכליים עם ירדן, אם כי הרבה פחות ובקצב איטי. בתחומים בהם יש אינטרס חיוני, כמו הגז הטבעי והמים, שיתוף הפעולה מתקיים למרות המגבלות, והשלטון הירדני מוכן לשאת במחיר הפוליטי הכרוך בכך.

עימאד תלחמי, יו"ר ומייסד באבקום סנטרס: עשייה כלכלית ועסקית יכולה לתרום משמעותית לקידום שלום ויחסים עם מדינות האזור. ב-1993, החליטה חברת דלתא להקים מפעלי ייצור אצל השכנים ופתחה מפעלים בירדן ובמצרים. המפעלים הפכו למוקד תעסוקה לאוכלוסייה המקומית, ונתפסו כבעלי חשיבות בעיני השלטונות המקומיים. הרצון של מובארכ להמשיך את פעילות המפעל היה בין הגורמים שמנעו ממנו לסגור את שגרירות ישראל בקהיר בתקופות של משברים ביטחוניים. פעילות דלתא במצרים ובירדן הראתה כיצד עסקים שמניבים תועלת לשני הצדדים יכולים להצליח, אך עם השנים, שיתופי הפעולה מסוג זה דעכו. בתחום התעשייה, לגבולות הפוליטיים הייתה חשיבות רבה. בעת תכנון הפעילות העסקית, היה צריך לקחת בחשבון את הקשיים שכרוכים במעבר סחורות ועובדים דרך הגבול. כיום המציאות שונה, כפי שחברת באבקום שהקמתה ב-2008 מוכיחה. בתחום הטכנולוגיה, אפשר לקיים שיתופי פעולה עם מדינות ערב ללא צורך בחציית גבולות פיזיים. חברות ישראליות יכולות כיום לספק שירותים טלפוניים – בערבית – לאזרחים מכל רחבי העולם הערבי, ללא בעיות. שלום מחייב אומנם מטרייה מדינית, אבל יחסי שלום אמיתיים בין העמים יבוא מהכלכלה ומעשייה יומיומית שמבוססת על אינטרסים משותפים.

נדב תמיר, לשעבר דיפלומט ויועץ מדיני לנשיא שמעון פרס: בעולם של ימינו יש יותר מקום לשיתופי פעולה בתחום הטכנולוגיה והמדע, ופחות צורך בתחרות על טריטוריה ומשאבי טבע. הדבר נותן את אותותיו גם במזרח התיכון, ומאפשר ממשקים הכרחיים בין שלום מדיני לשלום בין עמים. האביב הערבי הצטייר תחילה בישראל בצורה שלילית, אך בטווח ארוך יותר יצר הזדמנויות רבות. בין היתר, הופעת גורמים רדיקליים במזרח התיכון הגבירה את המוטיבציה של מנהיגים ממדינות ערב להיות בקשר עם ישראל. גם לנסיגה האמריקאית מהאזור – שנובעת מירידה באינטרסים של ארה"ב במזרח התיכון – יש השפעה על הדינמיקה בין ישראל למדינות ערב. עליית טראמפ התקבלה בברכה בישראל ובמדינות רבות במזרח התיכון. ישראל צריכה לשאוף לכינון ברית הגנה עם ארה"ב, ולפריסת כוחות אמריקאים בבקעת הירדן במקום צה"ל בעת שלום. זה עדיף על פריסת כוחות רוסים או פלסטינים שם.

ג'ינה כהן, מרצה בטכניון ויועצת לענייני גז טבעי: תגליות הגז הטבעי באגן הים התיכון יצרו הזדמנויות לייצוא גז מישראל למצרים וירדן, והציפו מחלוקות בין ישראל ולבנון לגבי סימון הגבול הימי ביניהן. לארה"ב יש תפקיד מרכזי בסוגיות אלו. האמריקאים הם אלו שהובילו להסכם מכירת הגז שנחתם בין ישראל וירדן (שלפיו הירדנים יקנו גז ממאגר לווייתן במשך 15 שנה), והם גם אלו שמנסים לתווך במחלוקת בין ישראל ולבנון. ארה"ב הייתה גם מעוניינת שישאל תמכור גז לתורכיה, כדי להפחית את ההשפעה של רוסיה (ספקית גז עיקרית לתורכיה ואירופה). רוסיה, מצדה, הגבירה את מעורבותה בתחום הגז הטבעי במצרים ובלבנון, וחשוב לה למנוע ייצוא גז ישראלי לתורכיה ולירופה (מהלכים שאינם צפוי לקרות ממילא). גם האיחוד האירופי פעיל בנושא הגז הטבעי, בייחוד בכל הנוגע לקפריסין, שהיא מדינה חברה בו. במקביל לכל זה, ישראל הצליחה

לחתום על הסכם – מסובך למדי – למכירת גז למצרים, או לשימוש השוק המצרי או למתקני ההנזלה שנמצאים במצרים (שמהם הגז יועבר למדינות אחרות). מחירי הגז בעולם נמוכים כיום, בגלל שנמצא הרבה גז לחופי ארה"ב, והדבר מעמעם את הפוטנציאל הטמון בגז ככלי לשינוי פוליטי ולקידום שיתוף פעולה אזורי במזרח אגן הים התיכון.

ד"ר גליה פרס בר-נתן, המחלקה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית: הספרות האקדמית עוסקת בתחום השלום הכלכלי, ומדגישה כיצד תלות הדדית בתחומי כלכלה ומסחר יכולה למנוע הדרדרות לאלימות. ואולם, אין בהכרח קשר בין שיתוף פעולה כלכלי ושלום. ההתעקשות לייצר קשר שכזה מקשה על קידום שיתוף פעולה כלכלי, שכן היא בהכרח הופכת אותו לפוליטי. בין ישראל לשכנותיה המידיות יש פוטנציאל לשיתוף פעולה כלכלי. ואולם, בגלל פערי העוצמה הכלכלית הגדולים בין המדינות, הפוטנציאל הזה מצומצם, מלבד תחומים מסוימים כמו אנרגיה. ובכל זאת, חשוב לישראל לקדם שיתוף פעולה כלכלי עם האזור כדי להתקדם ליחסי שלום שאינם רק פורמליים. כאשר יש רווח כלכלי משמעותי לצדדים, הוא יכול לגבור על השיקולים הפוליטיים. שיתוף פעולה מצריך לעתים צד שלישי, בעיקר ארה"ב, שרואה ערך ברעיון של שלום מסחרי. הדבר בא לידי ביטוי באזורי התעשייה המשותפים (ה-QIZ עם מצרים וירדן), באמצעותם אילצו האמריקאים בעדינות את המדינות הללו לסחור עם ישראל. במבחן הזמן, הבינה גם ארה"ב את המגבלות של אסטרטגיה זו, ובחרה להשקיע יותר בפיתוח כלכלות שוק בעולם הערבי, כצעד מקדים להגברת התלות ההדדית הכלכלית בעתיד. השקעה זו טובה גם לישראל בטווח הארוך. באשר לפלסטינים, יש מספיק אינטרסים כלכליים משותפים בין ישראלים לפלסטינים, שיכולים להיות בסיס לשיתוף פעולה. ואולם, אין לקשור זאת לרעיון השלום הכלכלי, שהשימוש בו עלול להכשיל שיתופי פעולה שיכולים היו להתפתח.